

3. Genette Gerard. *Narrative Discourse Revisited*. Trans. Jane E. Lewin. Ithaca : Cornell University Press, 1988.
4. Genette Gerard. *Narrative Discourse: An Essay in Method* Trans. Jane E. Lewin. Ithaca : Cornell University Press, 1980.
5. Miller D. A. *The Novel and the Police*. Los Angeles : University of California Press, 1988.
6. Prince Gerald. *A Dictionary of Narratology*. Lincoln : University of Nebraska Press, 1987.
7. Sweeney S. E., “Locked Rooms: Detective Fiction, Narrative Theory and Self-Reflexivity”. *The Cunning Craft: Original Essays on Detective Fiction and Contemporary Literary Theory*. Eds. Ronald G. Walker and June M. Frazer. Macomb : Western Illinois University Press 1990. Pp. 1–14.

ТИПОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОГО РОМАНУ ВИХОВАННЯ

Притолюк С. А.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри німецької філології та
методики навчання німецької мови
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна*

Роман виховання як специфічна жанрова форма – надзвичайно цікаве явище, оскільки експлікує одну з найскладніших проблем людства – процес розвитку і становлення особистості. Неординарність, самотність, загадковість людської натури з давніх-давен провокувала митців заглянути в її глибини й спонукала до пошуків універсальних законів формування повноцінної самодостатньої індивідуальності. Це в свою чергу супроводжувалося пошуком нових засобів естетичного вираження, які надавали цій формі щоразу іншого вигляду. Фактурність текстового полотна роману виховання зумовила його розмаїття й виникнення різних модифікацій, кожна з яких, поряд із доміантними ознаками – виховним сюжетом, особливим типом героя та хронотопом, виявляла ряд інших варіативних ознак, які розширювали можливості жанру.

Й. В. Гете своєю діалогією «Роки навчання Вільгельма Майстра» канонізував цей різновид роману й утвердив його найвиразніші жанрові характеристики. Пізніші версії роману виховання зберегли контури

парадигматичної моделі, яка мала різний характер вияву. Тому літературознавці продовжували шукати єдину типову структуру роману виховання з його диференційними ознаками, бо наявність у ньому елементів пригодницького, шахрайського, сімейно-побутового та соціально-психологічного романів нерідко призводила до ототожнення цього виду з іншими романними формами. Питання про класифікацію жанру роману виховання досі залишається дискусійним. Як показує аналіз теоретичного дискурсу (особливо у зарубіжному літературознавстві), ще немає єдності серед дослідників щодо дефініції цього жанру; потребує уточнення понятійний апарат, який продовжує формуватися, що пояснюється багатогранністю та варіативною різноплановістю цього жанрового різновиду. Проблема задовільної дефініції пов'язується з необхідністю кореляції двох гетерогенних площин: процесу становлення розумово-духовного антропологічного феномена й використання певних естетичних засобів вираження літературного характеру. Історія дослідження жанру, яка починає свій відлік з 1774 року від Ф. ф. Бланкенбурга, що вперше виокремив поняття, та з праць В. Дільтея, який успішно запровадив цей термін у літературознавчий обіг, свідчить про складність такого завдання. Проблеми роману виховання регулярно висвітлюються в німецькому літературознавстві; тривалий час навіть вважалося, що цей різновид роману є виключно німецьким феноменом. На сьогодні ніхто вже не заперечує існування французького, англійського, українського та ін. роману виховання. Традиція жанру, зумовлена історико-національною специфікою, існує у кожній літературі. І дослідження його специфіки на національному ґрунті, базуючись на вивченні типових зразків жанру, дозволить окреслити інваріантні ознаки, які теоретично фіксуватимуть константність у процесі історичного розвитку. Це дасть можливість виявляти характер «відхилень» від канонічної форми у кожному конкретному випадку.

Український роман виховання виявляє певний генетичний зв'язок і типологічні паралелі з класичними зразками цього жанрового різновиду, але, разом з тим, є самобутнім явищем – «втіленням національної культурної ситуації, продуктом ідеї національної просвіти і гуманістичного вчення Сковороди; інтенсивного жанрового пошуку, який переважав над копіюванням, безумовним прийняттям жанрових стереотипів і схем» [4, с. 9].

Важливим внеском у творення української парадигми роману (повісті) виховання стали твори Т. Г. Шевченка, зокрема його російськомовні повісті «Музикант», «Близнецы», «Художник». Розвиваючи національні традиції цього жанру, він збагатив його концептуально з точки зору духовно-естетичних цінностей, створив цілісну систему взаємовідносин людини і світу, в основі якої трансформований у рамках християнської моралі просвітницький ідеал. Звідси і відповідно новий тип героя, що абсорбував авторську світоглядну модель всесвіту. Як зауважила С. В. Гетьман, «синкретизм художнього мислення –

переплетіння ознак елементів просвітницького реалізму, сентименталізму, романтизму, характерний для прозових творів Шевченка, зумовлює і синкретичний характер образу ідеального героя, який поєднує в собі риси позитивних героїв різних напрямів і різних літературних традицій» [1, с. 7].

Своєрідним віддзеркаленням феноменології духу письменника стала повість «Близнацы», в центрі якої доля не одного героя, як це допускає жанровий канон, а двох братів-близнюків, а тому магістральний сюжет розгалужується на дві паралельні лінії розвитку, оскільки зображуються дві «історії душі», що зазнають різного впливу з боку середовища, зовнішніх обставин і внутрішніх психологічних чинників. Новаторський прийом бінарного образу відобразив амбівалентність людської природи. Діалектична єдність антиномічних категорій добра і зла втілена в образах головних героїв повісті Саватія та Зосима. «Підкреслена антитеза в показі духовного і морально-етичного єства героїв виділяє як смислове ядро образ, структура якого являє протиставлене поєднання характерів антиподів, що розвиваються в рівновеликих подієво-часових вимірах, але із зворотною ідейною семантикою» [2, с. 73]. Двоє немовлят, сини матері-покритки, яка закінчила життя самогубством, потрапляють у родину сотника Никифора Федоровича Сокири, виховуються як рідні. Маючи спільні родові корені (але відмінні генетичні коди) та виховуючись в однакових умовах у дитинстві, герої згодом проходять різні «школи життя», набувають протилежного досвіду та знань: Зосим навчається в кадетському корпусі, стає офіцером, однак під впливом оточення деградує і завершує свій шлях картярем та злодієм; Саватій потрапляє до гімназії, вступає на медичний факультет Київського університету, стає повітовим лікарем, шанованою та чесною людиною. Сюжетний паралелізм підкреслює антиномію характерів, що розвиваються під детермінуючим впливом соціуму. «Заданість героїв, один із яких має репрезентувати просвітительську ідею доброї людської природи, а «історія серця» другого мусить показати походження всіх вад, – це важлива ознака, що характеризує повість «Близнацы» як версію європейського виховного роману» [5, с. 71].

Аналізуючи твори кінця XIX ст., О. Сидоренко констатує редукування окремих елементів сюжету. Зокрема у більшості художніх творів, близьких за своєю жанровою природою до роману виховання, «майже зникає фігура наставника, функції якого все рішучіше покладає на себе сам автор» [4, с. 10]. Не завжди дотримується принцип хронологічної послідовності у зображенні етапів становлення героя з дитинства і аж до зрілості. Зменшується «сам простір виховного сюжету (простір сюжетного змісту), у якому герой переживає час виховання і формування в особистість («Люборацькі» А. Свидницького, «Хіба ревуть воли, як ясла повні» Панаса Мирного, «Під тихими вербами» Б. Грінченка)» [4, с. 11]. Найближчими до класичних зразків жанру виховання за

побудовою сюжету, в основі якого багатоступеневий розвиток і освіта особистості, стоять «Близнюки» Т.Г. Шевченка, «Спогади дитинства Миколи М.» П. Куліша, «Хлопська дитина» Ф. Заревича.

Література

1. Гетьман С. В. Просвітницький ідеал людини та його образна інтерпретація у повістях Т. Шевченка: Українська література : Автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ : 2003. 19 с.
2. Грицюта Н. Структурні особливості бінарного образу. *Слово і час*. 1991. № 12. С. 73–78.
3. Притолюк С. А. Жанрові особливості роману виховання. – Тернопіль : Видавець Стародубець, 2004. 48 с.
4. Сидоренко А. А. Роман виховання в українській літературі другої половини ХІХ – початку ХХ століть : Автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 1991. 19 с.
5. Сидоренко О. О. Повість «Близнюки» в контексті духовних пошуків поета. *Слово і час*. 1991. № 12. С. 68–72.

ТЕХНІКА ПЕРЕФРАЗУВАННЯ ЯК СПОСІБ УНИКНЕННЯ ЛЕКСИЧНИХ КОНФЛІКТОГЕНІВ У КОМУНІКАЦІЇ

Чорній А. Л.

*кандидат філологічних наук,
асистент кафедри романо-германської філології
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна*

Чорній Р. П.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології
та методики навчання англійської мови
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна*

Мовлення людини формується під впливом двох взаємозалежних компонентів – сприйняття (розуміння) та відтворення. Природним є те, що думка